

mel. Észrevehető, hogy az osztrák iparművészeknek minden ötletességük és pezsgő temperamentumuk ellenére erősen klüzdénők kell a háborús év gazdasági nehézségeivel. Ennek a jegyében született meg a „Nemes munka elárúsítóhelyisége” is a Grand Hotel földszintjén, melyet az Österreichischer Werkbund rendezett s olyan az egész mint egy kis ékszeresdoboz. A háború megindulásakor a kölni Werkbundkiállításról visszakerült tárgyak kiállításának eszméjével egyült merült fel az iparművészek hadisegélyének s a kölcsönök nyújtásának gondolata is. Így jött létre ez a bolt, melynek értékéről nemcsak egy állandó jury ellenőrzése kezeskedik,

hanem a Werkbund zárt, exkluzív jellege is. Egyszerű, kedves, de nemesanyagú holmik vannak itt. Egy sem új, mivel megfordult már kiállításokon vagy művészi folyóiratok hasábjain, de itt is a kiállítás módjában, a csoportosításban s a helyiség finomságában van a vonzóerő. A Werkstätte művészei csinálták a legtöbbjét s a bécsi ízlés van meg minden pohárban, ékszerben, főkéntben, zománcos csatón, bőrtárcán és lámpaernyőn. Egy élni- és élveznivágó nagyváros finomságai, mely tudja, hogy ízlése a háború után nemcsak renommét fog jelenteni, hanem fontos állomást is az értékicserélés gazdasági útvonalán.

AZ ÉPÍTŐ-
MŰVÉSZET
KRITIKÁJA

AZ ÉPÍTŐMŰVÉSZET KRITIKÁJA

IRTA RELLE PÁL

Magyar Iparművészet legutóbbi számában bővebben kifejtettem az okokat, melyek Budapest mai építőművészeti állapotához vezettek. Ezt az okfejtést most nem kívánom részleteiben megtoldani. Többek között azonban —

mint dr. Sztrakoniczky Károly vagy három évvel ezelőtt e folyóiratban megjelent cikkében — én is hivatkoztam a nyilvános ellenőrzésnek, vagyis a kritikának teljes hiányára, mint a budapesti ízléstelenség — építészeti ízléstelenség — megszületésének és továbbfejlődésének egyik okára.

Tény — és ez három esztendeje mit sem változott —, hogy Budapest külső képe egyre romlik és olyan építészeti formát ölt, amelyet „az utánunk következő nemzedék csak bosszuságok és az elődök lebecsülése közben fog elviselni.” Tény azonban az is, hogy ezen az anomálián — nevezhetjük idült betegségnek is — a nyilvános ellenőrzés aligha fog gyökeresen változtatni. Igaza volt Sztrakoniczky Károlynak, amikor felpanaszolta, hogy nálunk senki sincsen, aki az építészetet felfogásuk

téves voltára figyelmeztesse és igaza volt akkor is, amikor megállapította, hogy az építészet Magyarországon az utolsó évtizedekben úgy az építészek, mint a közönség és a sajtó szemében teljesen kikapcsolódott a művészetek közül. Ma azonban már ez a finom érzésű esztéta is bizonyára belátná, hogy Budapest építészeti bajain már sem a pusztá figyelmeztetéssel, sem azzal, hogy az építészetet visszatereljük oda, ahová tartozik, a művészetek közé — nem segíthetünk. A nyilvános ellenőrzést ugyanis, hacsak nem akarjuk túlbecsülni, nem tekinthetjük többnek lelkiismereti csillapítószernek; a preventive alkalmazott gyógyszer hatását azonban nem remélhetjük.

Sztrakoniczky Károly és vele sokan még azt remélték, hogy „ha a sajtó állandó komoly kritikával kísérne minden építőművészeti megnyilatkozást, akkor legalább azoktól a kísér-

letektől szabadulnánk meg, amelyek most az eredetiségkedés és tehetség nélküli nagyotakarás zavarából támadnak.” Ez pedig jóhiszemű tévedés. A megnyilatkozás, különösen pedig az építészeti megnyilatkozás olyan befejezett tény, amelyen már a legállandóbb és legkomolyabb sajtókritika sem segíthet. Az építészeti megnyilatkozások kőből, vasból, betonból és

H. Sundström : Ex-libris. Az O. M. Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből.

H. Sundström : Ex-libris. Aus der Sammlung des ung. Landeskunstgewerbemuseums.

téglából valók. A kritika pedig, ha még oly komoly és még oly állandó is, nem az a csákány, mely ezeket a súlyos argumentumokat lerombolhatná. Ez a kritika csakugyan nem lehetne több lelkiismereti csillapítószernél, ha lehet ezt mondani: l'art pour l'art jóakarata, mely némi utólagos hatásától eltekintve nem érne el többet, mint hogy a közönséget is, önmagát is, esetleg az építész is meggyőzné a „megnyilatkozás” — adott esetben a kész ház — művésziatlenségéről, de magát a meglévő művésziatlenséget, a befejezett megnyilatkozást elfütnetni nem tudná.

Már pedig a cél, a kritika célja nem lehet az, hogy ölbetett kézzel várjuk ezeket a megnyilatkozásokat, amelyekről azután, ha már visszavonhatatlanul megvannak, utólagosan állapítjuk meg, hogy rosszak, hogy művészietlenek. A komoly kritikának — melynek állandóságát kívánjuk — csak egy célja lehet, hogy a priori útjába álljon ezeknek a megnyilatkozásoknak, vagyis hogy korrektív munkáját a legbelsőbb lényegnél kezdje meg, ahelyett hogy ott kezdje, ahol csak végeznie lehet: az eredményénél.

Nagyjában igaz, hogy az utca nem egyéb, mint kiállítási helyiség és a házak: kiállított műtárgyak, mint a kép, a rajz, a szobor stb. De csak nagyjában. Valójában ugyanis — nem is szólva a gazdasági, társadalmi és célszerűségi kapcsolatról — a kép, a rajz, a szobor nem olyan visszavonhatatlan megnyilatkozások, mint egy felépült ház, amint hogy a legnagyobb kiállítási helyiség sem olyan állandó keret, mint a legkisebb utca. A képet, a szobrot, a rajzot, ha tetszik, a meglévő keretből más keretbe viszem, ha nem tetszik, ott hagyom. Két, három hét vagy egy hónap múlva pedig a régi keret új tartalmat kap s ha kell: az új tartalom új keretet. Az utca nem ily rugalmas és nem ily rugalmas valami a ház sem. Az egymás között való kapcsolat épp oly eltérő, mint együttes viszonyuk a közönséghez. Ha egy ház külső megjelenése bántja az esztétikámat, nem segít az átalakítás. (Amint egy rossz képen segít, ha jól akasztunk a helyére.) Az utólagos kritika pedig legfőljebb átalakítással segíthet. Már pedig éppen a komoly kritika tudhatja a legjobban,

B. Cory Kollack: Ex-libris. Az O. M. Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből.

B. Cory Kollack: Ex-libris. Aus der Sammlung d. ung. Landes-kunstgewerbemuseums.

hogy külsőleg semmilyen házat sem lehet átalakítani. A jó ház belülről kifelé épül. A rossz: kívülről befelé. A külsőnek vezeklése tehát csak művészietlen hazugság-foldalék, még erősebb hangsúlyozása a belső, szerkezeti szempontból is téves megnyilatkozásnak.

Ami pedig a leglényegesebb: a komoly képzőművészeti kritika sohasem áll utólag a tárlatra került képzőművészeti alkotással szembe. A komoly képzőművészeti kritika a műhelyből, úgyszólván a kiállító művész lelkéből ismeri kiállítási anyagát. Nemcsak az excelláló művész művészi pedigréjét ismeri, azt, hogy

honnan indul és merre tart, de szembe kerülve legutolsó eredményeivel: azt is, hogy oda érkezett-e, ahová fejlődésének egyéni törvényei szerint érkeznie kellett. A festő, a szobrász, az iparművész a kritika előtt fejlődik, legalább is gyakori alkalmat ad fejlődésének ellenőrzésére és irányítására. Az építész kész és visszavonhatatlan „megnyilatkozásokkal” konstatálja: itt vagyok! Ez ellen pedig nincs kritikai apelláta. A kritika elhangzik, a ház pedig marad.

Nyilvánvaló tehát, hogy a sajtó csak akkor teljesítheti hivatását az építőművészetért, az építőművészeti kritikának csak akkor lehet létjogosultsága, ha sikerülne a kritika és az építőművészet között ugyanazt a benső viszonyt megteremtteni, ami a képzőművészet és a kritika között fennáll. Ez pedig a sajtónak épp úgy lelkiismereti ügye, mint az építőművészeknek és mint mindazoknak a hatóságoknak, melyeknek építőművészettel dolguk és a közönség irányában kötelességük van. Meg kell valahogyan találni a módját annak, hogy a kritika a kész megnyilatkozások előtt is megismerkedhessék a nyilatkozattevők munkájával. Hogy még akkor ismerkedjék meg, amikor szava irányítólag hathat a készülő megnyilatkozásra, amikor még be nem fejezett tényekre figyelemztetheti a közönség ízlését s amikor még a vitathatóság lehetőségével szállhat síkra magával a művésszel szemben, nem pedig néma, merev és jóvátehetetlen kő-, vas- és téglatagadással.

Őszintén szólva: a nyilvános tervpályázatokra gondolok. Ha még oly körülményes is: miért ne lehetne

EXLIBRIS

Kleukens: Ex-libris. Az O. M. Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből.

WILLIAM SANDERS

Kleukens: Ex-libris. Aus der Sammlung des ung. Landes-kunstgewerbemuseums.

ezt a rendszert általában is meghonosítani? Nem mintha azt óhajtánám, hogy minden egyes bérháza nyilvános tervpályázatot hirdessenek. Csak azt, hogy minden egyes tervet előzetesen a sajtónak is bemutassanak, ahogyan a képet, a szobrot, a rajzot, a színdarabot is bemutatják. Nagy munka, állandó munka lenne. De ha Páris felért egy misével, talán Budapest is megérdemel ennyi fáradságot. Nem szabad elfelejtenünk, hogy Budapest a háború után új viszonylatba kerül a Kelettel is, Nyugattal is. Rendet kell teremtenünk. Ha nem tettük meg magunkért, tegyünk meg az anynyira sóvárgott és ezután joggal várható idegenek kedvéért. Végeredményben ezt is magunkért tesszük.

Még csak egyet: tévedés azt hinni, hogy a sajtó már eleget tett kritikai kötelességének, ha csupán az építészekkel és az épülő házakkal törődik. Nemcsak házakról és nemcsak építészetről van szó, hanem Budapest és egész Magyarország építészeti közízléséről. Ez pedig nem az építészeknél kezdődik és nem is a házaknál végződik. A sajtókritikának kötelessége felkeresni mindazokat a forrásokat, amelyekből ez a mai állapot ered: az elemi iskolától az építőipariskoláig, a középiskolától a műegyetemig épp úgy, mint a legmagasabb hivatalokig, ahol ezekben a kérdésekben az utolsó szentenciát kimondják. Kutatva, fürkészve mélyen vissza kell nyomulni oda, ahol az első papiroson az első vonal indul, ahol az első kéz az első téglát leteszi, oda, ahol az első művészi gondolat fogamzik, vagy ahol már ezt az első gondolatot is elfojtják, vagy rossz irányba terelik.

Ha a forrás tiszta, nem kell a folyót féltetnünk.

* * *

Közlítük munkatársunknak ezt az érdekes és újszerű okfejtését, de hozzá kell fűznünk azt a megjegyzésünket, hogy eszméjét a gyakorlati kivitelben kissé aggodalmasnak tartjuk. Mert bármennyire becsüljük is a sajtókritika értékét általánosságban, mégis kétséges, hogy az a kritika mindég helyt fog-e állni a nagy szaktudást igénylő építészeti alkotásokkal szemben s főleg erkölcsi értékével képes lesz-e mindenkor a tiszta tárgyilagosság, az őnzetlen esztétikai ítélet benyomását kelteni közönségben és építetőkben. Ne felejtjük el — hisz naponta bizonyosságát kapjuk —, hogy a napi sajtó a tőke vállalkozása és kritikáját is mindjobban a kiadó érdekei irányítják. S még a legvértettebb esztétikus is kénytelen az igazság előtt leereszteni a kardját. „Ha a forrás tiszta, nem kell a folyót féltetnünk”. De ha a forrás zavaros..?

A szerkesztőség.

Tisztelettel adózom a gépeknek, de azt remélem, hogy minimumukra fogynak le és egyre kevesebbre lesz szükség belőlük.

Vernon Lee.

HÁBORÚS VILÁG

A HŐSÖK EMLÉKÉT MEGŐRÖKÍTŐ ORSZÁGOS BIZOTTSÁGNAK az emlékművek ügyeivel foglalkozó albizottsága serényen dolgozik, hogy a tavaszra tervezett hadiemlék- és emléktábla-kiállításnak és az ezzel kapcsolatosan kiadásra kerülő képes mintakönyvnek anyagát biztosítsa. Eddig az Orsz. Magyar Iparművészeti Társulat, a Képzőművészek Egyesülete, a M. Építőművészek Szövetsége és a M. Mérnök- és Építészegylet által egybegyűjtött tervek vizsgálta át s megjelölte azokat, amelyeknek megvalósítását, bemutatását és sokszorosítását kívánatosnak tartja. Az anyaggyűjtést még folytatják s máris biztosra vehető, hogy az Orsz. Bizottság a legmesszebbmenő módon képes lesz az e téren várható keresletnek irányt adni és a kívánalmaknak eleget tenni. Az intézkedési joggal felruházott bírálóbizottságot a következőképpen alakították meg: elnök dr. Lukács György v. b. t. t., tagok Alpár Ignác, Fieber Henrik, Györgyi Dénes, Györgyi Kálmán, Herczeg Ferenc, Kallós Ede, Radisics Jenő, Róna József, Spiegel Frigyes, Sváb Gyula, Telcs Ede és Vágó József. — E helyen megemlítiük, hogy a M. Építőművészek Szövetsége Isten Kardja Hősök Emléke címmel könyvbe foglalt 67 művészi hadiemlékmű- és síremléktervet, amelyek mindannyian a magyar hősi legendának Isten kardját változatosan tüntetik fel vezető motívumként. A választékos ízléssel megszerkesztett szép és érdekes könyvet 5 korona áron a Singer és Wolfner cég hozza forgalomba.

HÁBORÚS
VILÁG

IPARMŰVÉSZEK SEGÉLYEZÉSE. A Budapesti Központi Segélyező Bizottság iparművészeti osztálya 1916 január hó 7-éig 11.746 koronányi segélypénzeket osztott ki a háború miatt inségbe jutott iparművészek és azok hozzátartozói között. Eddig mindössze hatvan iparművész vette igénybe a bizottság támogatását. A nemes célra szánt adományok a bizottság címére az O. M. Iparművészeti Társulathoz küldendők be. Újabb Gráber Mária iparművész 25, A. Balogh Loránd pedig 10 koronát adományoztak.

FÉMET A HADSEREGNEK. E címmel a lapok legutóbb megjelent számában közzéadott közleményünk rámutatott arra, hogy miként lehetne a fémek beváltásánál a hadsereg jogos követelményeit az iparművészet érdekeinek sérelme nélkül kielégíteni és jelentettük, hogy az O. M. Iparművészeti Társulat az iparművészeti szempontoknak érvényesítése érdekében részletesen megokolt felterjesztéseket intézett a honvédelmi, kultusz-